

Wstęp

Fakt demograficznego starzenia się społeczeństw oraz wydłużania się życia ludzkiego, zauważalny niemal we wszystkich krajach europejskich, uznaje się za jedno z palących wyzwań współczesności (Czekanowski, 2012; Baltes, Mayer, 2001). Dane pochodzące z raportu *World Population Aging* (2013), sporządzonego przez Wydział ds. Ludności Departamentu Spraw Ekonomicznych i Społecznych Organizacji Narodów Zjednoczonych (*Population Division of the Department of Economic and Social Affairs*), wskazują, że udział seniorów (osób w wieku 60 lat i powyżej) w światowej populacji wzrósł z 9,2% w 1990 r. do 11,7% w 2013 r. i będzie wciąż wzrastał, osiągając poziom 21,1% w roku 2050. Warto również zauważyć, że w samej populacji seniorów uwidacznia się dynamicznie postępujący proces starzenia się. Szacuje się, iż w połowie XXI w. liczba ludności w wieku 80 lat i więcej będzie wynosiła 392 mln, czyli trzy razy więcej niż obecnie.

Świadomość zasygnalizowanych wyżej zmian demograficznych rodzi konieczność podejmowania naukowego namysłu o charakterze interdyscyplinarnym, który pozwoli na dostrzeżenie wielorakich uwarunkowań pomyślnego starzenia się oraz umożliwi spojrzenie na starość nie tylko jako finalny etap życia człowieka, ale również – jak zauważa Jan Paweł II w *Liście do ludzi w podeszłym wieku* – jako na „(...) czas nacechowany mądrością, którą przynoszą ze sobą lata doświadczeń (...) czas pomyślny, w którym dopełnia się miara ludzkiego życia, (...) czas, w którym podejmuje się nowe zadania”. Wyjście naprzeciw tej konieczności daje realną szansę nie tylko na dowartościowanie bogactwa, które przynosi ze sobą starość, ale także na uchwycenie specyfiki tego okresu. Umożliwia dostrzeżenie zarówno pozytywnych, jak i negatywnych aspektów procesu starzenia się, a tym samym chroni przed pomijaniem lub bagatelizowaniem trudności przeżywanych przez osoby starsze (Studen, 2014).

Starość, następująca po wcześniejszych okresach życia, przynosi ze sobą zarówno bogactwo życiowego doświadczenia oraz wynikającą z niego wiedzę zorientowaną na mądrość (Studen, 2011; Ardel, 2000), jak i szeroką gamę problemów, które w różnym stopniu i z różnym natężeniem mogą stać się udziałem człowieka. Jednym z dojmujących problemów starości jest doświadczenie wielorakiej straty, które ze szczególną wyrazistością ujawniające się w takich obszarach funkcjonowania osoby, jak: (1) zdrowie fizyczne i atrakcyjność cielesna,

(2) relacje interpersonalne, (3) status społeczny i ekonomiczny, (4) potrzeby psychiczne, zwłaszcza potrzeba przydatności i prestiżu, (5) świadomość przemijania oraz śmierci (Baltes, Baltes, 1990). Fakt utraty najbardziej cenionych wartości ma istotne znaczenie dla jakości życia seniorów (Steuden, Marczuk, 2006). Może on prowadzić, między innymi, do przeżycia silnego stresu oraz nasilać tendencje do zamartwiania się z powodu niepewnej i zagrażającej stratą przyszłości (Janowski, 2011).

Starość to również czas dokonywania bilansu życiowego – całościowego podsumowania, na ile życie było udane, sensowne i szczęśliwe (Oleś, 2012). Retrospektywna ocena dotychczasowego życia pozwala z jednej strony na dostrzeżenie tego, co przesądza o poczuciu spełnienia, z drugiej zaś uświadamia popełnione w przeszłości błędy i niewykorzystane szanse. Jeżeli ostateczny bilans życia okazuje się być negatywny, wówczas może on prowadzić do głębokiego poczucia smutku i utraty sensu dalszej egzystencji bądź też do twórczego przewartościowania życiowych priorytetów i podjęcia działań zmierzających do dokonania określonych zmian w tych obszarach funkcjonowania, gdzie jest to jeszcze możliwe (Steuden, 2012). Naturalnym impulsem do przeprowadzenia całościowej oceny życia jest niejednokrotnie perspektywa zbliżającej się śmierci (Wong, 2010, 2008). Uznanie faktu przemijalności ludzkiego życia i jego skończoności uwarunkowane jest stopniowym dochodzeniem do obiektywnej prawdy o losie człowieka i najgłębszym sensie jego istnienia (Bauman, 2003). Szukanie tej prawdy u kresu swoich dni jest niczym innym jak poszukiwaniem mądrości i jej pomnażaniem (Obuchowski, 2004). Stąd też starość jako ostatni etap życia człowieka najczęściej kojarzona jest z mądrością (Steuden, 2014; Straś-Romanowska, 2011; Zając-Lamparska, 2011). Istnieją badania, których wyniki zdają się potwierdzać to przekonanie (Ardelt, 2010; Tornstam, 2005; Olejnik, Niemczyński, 1993; Adams, 1991).

Osoby starsze, którym przypisuje się atrybut mądrości, charakteryzują się tym, że są bardziej akceptujące, a mniej oceniające w stosunku do siebie, innych ludzi, a także wielu sytuacji życiowych. Odnaczają się większą wytrwałością w dążeniu do celu oraz zdolnością do przyjmowania życia takim, jakie ono jest. W sytuacjach trudnych zachowują równowagę psychiczną, pogodę ducha, cierpliwość i pokorę, są zdolne do samoograniczenia i wyrzeczeń. Nie mają potrzeby zabierania głosu na każdy temat, ale jednocześnie nie boją się wyrażania swojej opinii, w sytuacji gdy jest ona odmienna od opinii innych czy niezgodna z ich oczekiwaniami. Mądrość seniorów jest często rozumiana w kategoriach pożądanego celu rozwojowego. Staje się tym samym swoistym wyzwaniem, ponieważ pozostaje w opozycji do negatywnych stereotypów społecznych na temat starości (Steuden, 2012; Hummert, 2011).

Nawiązując do powyższych treści, można stwierdzić, że akademicka refleksja poświęcona zagadnieniom związanym z procesem starzenia się i starości powinna zmierzać, przede wszystkim, do holistycznego ujmowania jesieni ludzkiego życia, aby zgłębić już poznane i odszukać jeszcze nieodkryte oblicza starości, jakie jawią się we współczesnym świecie. Metafora oblicza została tu użyta celowo, gdyż niesie w sobie inspirujące bogactwo znaczeń. Ludzkie oblicze „(...) twarz człowieka – jak zauważa Józef Koziński (2005, s. 26) – wyraża jego stany cielesne i duchowe. Można z niej odczytać głębokie refleksje i pustkę myślową, radości i smutki, rysy charakteru i siły woli; jest ona oknem na wewnętrzny świat. Czasem pozwala odsłonić jego tajemnice. Psychologowie, teologowie, lekarze czy poeci starali się poznać oblicze człowieka. Nikomu to się w pełni nie udało. Stale stanowi ono półzamkniętą księgę”.

Mając to na uwadze, oddajemy do rąk Czytelnika dwa tomy książki *Oblicza starości we współczesnym świecie*. W pierwszym z nich zostaną poruszone psychologiczne i medyczne aspekty starzenia się i starości, w drugim zaś zostanie Czytelnikom przybliżona społeczno-kulturowa perspektywa okresu późnej dorosłości. Inspiracją do napisania książki była międzynarodowa, interdyscyplinarna konferencja naukowa pod tym samym tytułem zorganizowana przez Katedrę Psychologii Klinicznej Instytutu Psychologii KUL Jana Pawła II we współpracy z Instytutem Psychologii Wydziału Historyczno-Pedagogicznego oraz Instytutem Nauk o Rodzinie Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego w czerwcu 2013 r. w Lublinie. Umożliwiła ona spotkanie i wymianę myśli przedstawicieli różnych środowisk naukowych i badawczych z kraju i poza jego granicami (Australia, USA, Włochy, Szwecja, Anglia, Peru, Afryka). Konferencja pozwoliła także na akademickiej drodze szukania i poznawania prawdy niejako z bliska zobaczyć i z szacunkiem dotknąć wielu, na co dzień niedostrzeganych, a nawet lekceważonych, obliczy starości. Artykuły zawarte w niniejszej publikacji obejmują szerokie spektrum zagadnień dotyczących problematyki starości. Główne obszary tematyczne zawierają się w trzech rozdziałach.

Rozdział I, zatytułowany *Doświadczenie starości*, obejmuje swym zakresem opracowania, które dotyczą kwestii samotności i osamotnienia osób starszych, stereotypów i postaw wobec starości, mądrości seniorów, jakości życia w okresie późnej dorosłości, a także zagadnień związanych z przemijaniem i końcem ludzkiego życia. Artykuły zawarte w rozdziale II, zatytułowanym *Wsparcie psychologiczne wobec osób starszych*, koncentrują się wokół problematyki dotyczącej wspierania rozwoju seniorów, uwarunkowań procesu adaptacji do choroby w starości, kompetencji opiekuna osób starszych oraz oddziaływań terapeutycznych i holistycznego podejścia wobec pacjenta geriatrycznego. Rozdział III, pt. *Medyczny wymiar starości*, dotyczy zagadnień związanych z zespołami otępienny-

mi, analizuje psychiczne i fizyczne aspekty bólu przewlekłego u osób w wieku podeszłym, podkreśla atuty aktywności fizycznej dla pomyślnego starzenia się, wskazuje na uwarunkowania jakości usług świadczonych przez personel medyczny, a także analizuje problem społecznego wykluczenia osób starszych żyjących w zakładzie opiekuńczo-leczniczym.

Celem, jaki przyświecał redaktorom książki, była nie tylko próba przybliżenia złożonej problematyki starzenia się i starości w aspekcie psychospołecznym i medycznym, ale również zainspirowanie Czytelnika do podjęcia osobistej refleksji nad własnym sposobem postrzegania starości, traktowania ludzi starych, wreszcie przeżywania swego życia, którego uwieńczeniem najczęściej bywa starość. Realizacja tego celu stała się możliwa dzięki wielu osobom, które w różny sposób przyczyniły się do powstania prezentowanej publikacji.

W sposób szczególny pragniemy podziękować Wszystkim Państwu Recenzentom poszczególnych artykułów książki, równie serdeczne podziękowania składamy Państwu Recenzentom dwóch tomów – Pani prof. dr hab. Teresie Rostowskiej oraz Ks. dr hab. Dariuszowi Krokowi za wartościowe wskazówki merytoryczne i metodologiczne. Wszystkim Autorom opracowań zawartych w tej książce wyrażamy szczerą wdzięczność za podjętą współpracę, a nade wszystko za umiejętne odkrywanie wartościowych treści o Człowieku, który ze względu na swój wiek może dzielić się z innymi bezcennym bogactwem życiowego doświadczenia.

Paweł Brudek, Stanisława Steuden

Literatura cytowana

- Adams, C. (1991). Qualitative age differences in memory for text: a life-span developmental perspective. *Psychology and Aging*, 6(3), 323–336.
- Ardelt, M. (2000). Intellectual versus wisdom-related knowledge: The case a different kind of learning in the later years of life. *Educational Gerontology*, 26, 771–789.
- Ardelt, M. (2010). Are older adults wiser than college students? A comparison of two age cohorts. *Journal of Adult Development*, 17(4), 193–207.
- Baltes, P.B., Baltes, M.M. (1990). Psychological Perspectives on Successful Aging: The Model of Selective Optimization with Compensation. W: P.B. Baltes, M.M. Baltes (red.). *Successful Aging: Perspectives from the Behavioral Sciences* (s. 1–34). New York: Cambridge University Press.
- Baltes, P.B., Mayer, K.U. (2001). *The Berlin Aging Study. Aging from 70 to 100*. Cambridge: University Press.
- Bauman, Z. (2003). *Razem osobno*. Kraków: Wydawnictwo Literackie.

- Czekanowski, P. (2012). *Spoleczne aspekty starzenia się ludności w Polsce. Perspektywa socjologii starości*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Hummer, M.L. (2011). Age Stereotypes and Aging. W: K.W. Schaie, S.L. Willis (red.). *Handbook of the psychology of aging* (s. 249–262). Amsterdam: Elsevier.
- Janowski, K. (2011). Skłonność do martwienia się u osób w podeszłym wieku. W: S. Steuden, M. Stanowska, K. Janowski (red.). *Starzenie się z godnością* (s. 231–240). Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Kozielecki, J. (2005). Magnus Papa Viator. *Nauka*, 3, 25–34.
- Olejnik, M., Niemczyński, A. (1993). Psychologiczne koncepcje mądrości przegląd i stanowisko własne. *Studia Psychologiczne*, 31, 9–24.
- Oleś, P. (2012). *Psychologia człowieka dorosłego*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Steuden, S. (2011). Mądrość jako pozytywny aspekt starzenia się. W: S. Steuden, M. Stanowska, K. Janowski (red.). *Starzenie się z godnością* (s. 71–82). Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Steuden, S. (2012). Z rozważań nad mądrością. W: I. Ulfik-Jaworska, A. Gała (red.). *Dalej w tę samą stronę. Księga Jubileuszowa dedykowana Profesor Marii Braun-Gałkowskiej* (s. 533–548). Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Steuden, S. (2014). *Psychologia starzenia się i starości*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Steuden, S., Marczuk, M. (red.) (2006). *Starzenie się a satysfakcja z życia*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Straś-Romanowska, M. (2011). Późna dorosłość. W: J. Trempała (red.). *Psychologia rozwoju człowieka* (326–350). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Tornstam, L. (2005). *Gerotranscendence: A Developmental Theory of Positive Aging*. New York: Springer Publishing Company.
- Wong, P.T.P. (2008). Meaning management theory and death acceptance. W: A. Tomer, E. Grafton, P.T.P. Wong (red.). *Existential and spiritual issues in death attitudes* (s. 65–87). New York: Erlbaum.
- Wong, P.T. (2010). Meaning Making and the Positive Psychology of Death. *International Journal of Existential Psychology and Psychotherapy*, 3(2), 73–82.
- Zając-Lamparska, L. (2011). Wspomaganie funkcjonowania ludzi starzejących się. W: J. Trempała (red.). *Psychologia rozwoju człowieka* (s. 419–431). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.